

Előszó

Politikatörténeti aspektusból kiállításunknak két végpontja van. Az elsőről egy fotó jut eszembe, amely egy transzparenst ábrázol a forradalom utolsó napjaiból. A budapesti Móricz Zsigmond körtéren készült képen a következő szöveget olvashatják: „Megalakult az új magyar kormány: Kádár, Apró, Dögei.” A szójáték Kádár kormányának két tagjára, Apró Antalra és Dögei Imrére utal. A másik végpont pedig 1968, amikor bevezetik az új gazdasági mechanizmust, melynek lényege, hogy csökkent a központi tervezés szerepe, liberalizálták az árakat és a központilag meghatározott bérrendszer helyét rugalmasabb, a vállalatok által meghatározott szabályozás lépett érvénybe.

A forradalom leverése utáni megtorlást követően 1960-tól elkezdődik a rendszer konszolidációja. Budapest sebeinek nem túl színvonalas, de gyors „begyógyítása” után megjelenik számos, igényes építészeti alkotás is. A rendszer nemzetközi legitimációját pedig a brüsszeli EXPO magyar pavilonja (1958, Gádos Lajos) hivatott szolgálni.

Annak ellenére, hogy 1956–57-ben a véglegesen disszidáltak száma meghaladta a 175 ezer embert (köztük sok volt a fiatal építész), ami a lakosság 1,5%-a volt. A '60-as évek elejére befejeződött mezőgazdasági kollektivizálás és iparosítás következtében a városokba irányuló belső migrációs hullámnak két fontos következménye volt: rohamos pusztulásnak indult a több évszázados paraszti kultúra, ezen belül a népi építészet is. A városokban a háborús pusztítások és az odairányuló belső migráció miatt lakáshiány lépett fel, amit lakótelepek építésével kívántak orvosolni. Az építész szakmának voltak igényes válaszai a probléma kezelésére (óbudai kísérleti lakótelep) vagy Zalotay Elemér építészeti szintén igényes és számos technológiai újdonságot alkalmazó, de kissé utópisztikus megoldási javaslata, a hetvenezer lakó befogadására alkalmas, 3 km hosszú, Óbudára tervezett szalagháza. A hatalom inkább a tömeges lakásépítés industrializálása mellett döntött, teljesen háttérbe szorítva az építészetet a probléma kezelésében, ráadásul a lehetőségek közül – nyilván politikai okok miatt – az igénytelen, paneles építkezés szovjet házgyári modellje mellett tette le a voksát, amely máig ható súlyos tehertétele a korszaknak. Az építőipar gépesítésének erőltetésével párhuzamosan romlott a kivitelezés minősége is, mivel az 1970-es évekre megszűnt a jól képzett építőipari szakembergárda. A tervezés helyszíne továbbra is az állami tervezőiroda maradt, a kontraszelekció minden hátrányával, ugyanakkor a családi házak és a korszak egyik legfontosabb épülettípusánál, a társasházak tervezése esetében ismét lehetőség volt a magántervezésre is.

A nyugattal folytatott aktívabb kereskedelemnek köszönhetően új igények is jelentkeztek a turizmus és a közlekedés fejlesztésében. Szállodák, üdülők épülnek a fővárosban és a Balaton környékén, megkezdődött a Balatonra és Bécsbe vezető autópálya építése. Korlátozott módon ugyan, de lehetőség nyílt a külföldi utazásokra is. A Magyar Építőművészek Szövetsége, amely 1955-től tagja volt az Union Internationale des Architects-nek (UIA), 1960-ban vendégül látta a nemzetközi szervezet lakásépítés, 1964-ben pedig a végrehajtó bizottságát, és folyamatosan részt vett a szervezet kongresszusain. Az 1934 óta Londonban élő Goldfinger Ernő (1902–1987) a Royal Institute of British Architects elnökeként ösztöndíjat hozott létre magyar építészek számára a 60-as évek elején. Így számos magyar építész (például Hofer Miklós, Borvendég Béla, Callmeyer Ferenc) ismerkedhetett meg a modern angol építészzel és tervezési gyakorlattal.

Az építész szakma először 1988-ban tekintett vissza a 60-as évek eredményeire a Magyar Építőművészet hasábjain. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal 2000-ben rendezett kiállítást *A műemlékvédelem tárguló körei* címmel, amelyen a 60-as évek értékeire is felhívta a figyelmet (például Gulyás Zoltán Chemolimpep székháza). Az utóbbi másfél évtizedben jelent meg néhány monográfia (Jánossy György, Molnár Péter, Gulyás Zoltán, id. Janáky István, Farkasdy Zoltán, Bán Ferenc

munkásságáról), illetve az egyik legjelentősebb tervezőintézet, a Középület Tervező Vállalat történetéről és az óbudai kísérleti lakótelepről is, de a korszakról átfogó feldolgozás még nem született.

A Magyar Építészeti Múzeum is fontosnak tartotta olyan hagyatékok begyűjtését, amelyek elősegíthetik a korszak kutatását (többek között Gádoros Lajos, Vedres György, Virág Csaba, Pázmándi Margit). A Winkler Barnabás által 2002–2014 között működtetett HAP Galéria számos, a korszakot érintő monografikus kiállítást rendezett a Magyar Építészeti Múzeummal közösen. A Budapesti Építész Kamara által működtetett FUGA Budapesti Építészeti Központ őrzi a Svájcban élő Zalotay Elemér hagyatékát, akinek tevékenységéről kiállítást és konferenciát is rendezett.

Jelen kiállítás nem törekedett a teljesség igényére (például hiányzik az Országos Műemléki Felügyelőség munkássága – a műemlékvédelmi szervezet többszöri átszervezése és költözése miatt terv- és fotótára több mint fél éve nem kutatható). Célunk, hogy felhívjuk a figyelmet a korszak értékeire egy olyan időszakban, amikor ezeket a műveket az átépítés és a lebontás veszélye fenyegeti, és a korszak olyan főműveit, mint a Gyógyászati Segédeszközök Gyára vagy a METESZ Székház, már sajnos elbontották.

Hadik András művészettörténész